ORIGINAL ARTICLE

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÁ LOKALITA OČIMA JEJÍCH OBYVATEL

Socially excluded locality as seen by its inhabitants

Alena Kajánová, Dagmar Dvořáčková

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce

Summary

The contribution, which is an outcome of socio-ethnographic research, is focused on problems of socially excluded municipal localities, which are inhabited by a prevalently strongly heterogeneous Romany population, in the Czech Republic. These localities are typically characterized by a low socio-economic status of their inhabitants, which is closely related to a symbolic exclusion and high concentration of social-pathological phenomena.

In the contribution presented here, the author particularly deals with a socially excluded (Romany) locality, housing estate Máj in České Budějovice, V. Volf street, which forms a specific part in the public area of a larger housing estate. The life of its inhabitants presents a confrontation with a different style of life of inhabitants in the surrounding area and *vice versa*. The basic target group included 15 randomly selected Romany residents of the housing estate Máj (based on self-identification) and the same number of residents randomly selected from members of the majority population. A supplementary group included 10 randomly selected Romany people and 10 members of the majority population living in České Budějovice beyond the locality concerned. Semi-structured interviews were conducted with the respondents.

The results demonstrate differences in the way how the two resident populations perceive one another, similarly as in non-residents, in which the ethnicity was no more considered. Romany inhabitants as well as members of the majority population make distinct differences between “our” and “their” space. Both groups agree in opinions that the specific locality is just the V. Volf street, which is characteristic within the area of the housing estate Máj by the prevalence of Romany citizens. Of course Romany citizens do not consider it as socially excluded in the sense of the academic and medial discourse. Non-residents consider the whole housing estate Máj as problematic or socially excluded. They also consider the coexistence of Romany people and members of the majority in this housing estate as more problematic compared to its inhabitants.

Key words: social exclusion – socially excluded locality – social space – ethnicity – Romany men/women

Souhrn

Příspěvek, který je výstupem vlastního socioetnografického výzkumu, se zaměřuje na problematiku sociálně vyloučených městských lokalit, které jsou v České republice obývané převážně silně heterogenní romskou populací. Pro tyto lokality je typický nízký socioekonomický status jejich obyvatel, který úzce souvisí se symbolickou exkluzí a vysokou koncentrací sociálněpatologických jevů.

V příspěvku se věnuji konkrétně sociálně vyloučené (romské) lokalitě sídliště Máj v Českých Budějovicích, ulice V. Volfa, která tvoří specifický celek v rámci veřejného prostoru většího sídliště. Život jejích obyvatel představuje konfrontaci s odlišným životním stylem okolního obyvatelstva a naopak. Základní cílový soubor představovalo 15 nahodile vybraných romských rezidentů sídliště Máj (na základě sebeidentifikace) a stejný počet rezidentů nahodile vybraných z řad příslušníků majoritní populace. Doplnkový soubor byl tvořen 10 nahodile vybranými Romy a 10 příslušníky majoritní populace žijícími v Českých Budějovicích mimo popisovanou lokalitu. S respondenty byl veden polostrukturovaný rozhovor.

Výsledky poukazují na rozdílnost vzájemného vnímání se popisovaných dvou rezidentních populací, stejně jako nerezidentů, zde již bez ohledu na jejich etnicitu. Jak romští obyvatelé, tak příslušníci majoritní populace zřetelně rozlišují prostor „náš“ a „jejich“. Oba soubory se pak shodují, že specifickou lokalitu představuje pouze ulice V. Volfa, která je v rámci prostoru sídliště Máj charakteristická početní převahou romského obyvatelstva. Romské obyvatelstvo ji ovšem nevnímá jako sociálně vyloučenou ve smyslu akademického a mediálního diskurzu. Nerezidenti pak považují za problematické, respektive sociálně vyloučené celé sídliště Máj. Tito rovněž shledávají vzájemné soužití Romů a příslušníků majority na tomto sídlišti problematictější než sami jeho obyvatelé.

Klíčová slova: sociální exkluze – sociálně vyloučená lokalita – sociální prostor – etnicita – Rom/ka

Motto: „*Na sídlišti (Máj) žije velké množství sociálně problematických skupin. Lidé se často některým ulicím vyhýbají, někteří se dokonce v noci bojí vycházet*“ (iDNES.cz, 2007).

ÚVOD

Ve svém příspěvku se zaměřuji na popis jedné konkrétní sociálně vyloučené lokality – ulice V. Volfa na sídlišti Máj v Českých Budějovicích. Na počátku bylo několik podnětů, které mne přinutily zabývat se sociálně vyloučenou lokalitou¹ z pohledu vymezení prostoru rezidenty a nerezidenty. Jednak to byla má dizertační práce², respektive výzkum pro její potřeby, během něhož jsem byla opakovaně konfrontována s různými postoji jednotlivých aktérů sociální exkluze a jejich publika, neméně pak praxe terénní sociální pracovnice v popisované lokalitě, ale tím stěžejním impulzem byl nakonec text rapové písně s příznačným názvem „V. Volfa“. Několik romských adolescentů v ní vlastní řečí hovoří v podstatě o marginalizaci, stereotypizaci, ghettoizaci a v neposlední řadě i o vymezení prostoru: „*Ulice V. Volfa je naše*.“ Článek předkládá pohled na jeden konkrétní, v rámci širší sociální problematiky však nikoli nevýznamný, aspekt sociální exkluze, jímž je vymezení sociálního prostoru.

Za sociálně vyloučenou lokalitu považujeme extrémní podobu horizontální stratifikace sociálního prostoru (de Swaan, 1988), kdy obyvatelé mají výrazně znesnadněn či zcela zamezen pří-

stup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní (nevyloučené) společnosti (Littlewood, Herkommer, 2000). V České republice je koncept sociální exkluze (respektive existence sociálně vyloučených lokalit) spojen s romským obyvatelstvem, ačkoli existuje pouze minimum etnicky homogenních lokalit. Sociálně vyloučené lokality bývají dále generalizovány jako prostor jednoduše problematický kvůli kumulaci sociálních problémů (Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, 2006), což je činí potencionálně mediálně lichotivým tématem. Zároveň považuji za důležité upozornit na to, že „Rom/Romka“ je v tomto kontextu termínem obvykle používaným na základě vymezení „zvnějšku“ a představuje soubor vnějších rysů (především barvy pleti) a projevů životního stylu, který je s Romy veřejností spojován (Kajanová, 2009).

Dle Analýzy sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (2006)³ se ve městě České Budějovice nacházejí celkem tři sociálně vyloučené lokality, z toho dvě na periferii města a třetí představuje popisovaná lokalita – ulice V. Volfa na sídlišti Máj. Ve veřejném diskurzu, stejně jako dle mínění zástupců magistrátu města a nestátních neziskových organizací, však lze za sociálně vyloučenou lokalitu považovat dále také minimálně jeden blok domů obývaný především

Romy, který je lokalizován v centru města (Urban, Kajanová, 2009).

Ve svém příspěvku se nicméně věnuji výhradně popisu lokality nacházející se na sídlišti Máj. V Analýze (2006) je zdejší vyloučená lokalita limitována na ulici V. Volfa, jež představuje centrální ulici rozdělující sídliště v podstatě na dvě poloviny. Ačkoli zde žije většina romského obyvatelstva (především v konkrétních domech), Romové žijí ve větším počtu i v okolních ulicích. Sídliště jako takové nenese typické prvky sociálně vyloučené lokality (tak jak ji vymezuje například Sýkora, 2010). Je zde výborná infrastruktura, dopravní obslužnost, několik nákupních center i centrum kulturní, škola i mateřská škola. Kvalita bytů se rovněž nikterak neliší od ostatních lokalit ve městě.

Historicky docházelo v ulici k sestěhování romského obyvatelstva z jiných lokalit ve městě, ale i Romů, kteří imigrovali po roce 1989 z východního Slovenska a Maďarska kvůli relativně levným bytům, což vyvolalo odliv příslušníků majoritní populace. Byty postupně ztrácely na ceně a stávaly se „neprodejnými“⁴, což vytvořilo jakýsi koloběh, jehož paradoxem jsou relativně vysoké nájemy, za něž je poskytováno bydlení nově příchozím romským obyvatelům.

Z hlediska etnicity v ulici V. Volfa lze hovořit o výrazné heterogenitě. Žijí zde východoslovenští a maďarští Romové, Ukrajinci, ale též české rodiny a vysokoškolské studenti. Romské rodiny jsou přitom sociálně různorodé, od elit (podnikatelé, zástupci Romů v samosprávě) až po sociálně slabé, u nichž se kumulují různé sociální problémy a deviance, jako jsou zadluženost, nezaměstnanost, prostituce, drogová závislost (především na pervitinu).

Sídliště Máj výzkumným pohledem

Pro identifikaci vnímání prostoru sídliště jednotlivými stranami jsem zvolila strategii kvalitativního socioetnografického (terénního) výzkumu, techniku polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného i nezúčastněného pozorování v letech 2006–10. Celkem jsem realizovala 15 rozhovorů s Romy žijícími na sídlišti Máj (z toho 5 přímo v ulici V. Volfa) a se stejným počtem příslušníků majoritní populace v této lokalitě, z nichž dva žili přímo v ulici V. Volfa. Respondenty jsem vybírala nahodile, snažila jsem se ovšem o zastoupení různých věkových skupin a genderově přibližně vyrovnané zastoupení.

Etnicitu respondentů jsem vymezovala na základě jejich sebeidentifikace⁵.

Jako doplňkový soubor jsem nahodile vybrala a posléze oslovila 10 Romů a 10 příslušníků majoritní populace, kteří žijí mimo sídliště Máj v různých lokalitách města České Budějovice.

Cílem mého výzkumu bylo identifikovat, jak vnímají život v sociálně vyloučené lokalitě rezidenti a jak nerezidenti a jakou roli v tomto vnímání hraje etnicita. Stanovila jsem si následující výzkumné otázky, které tvoří zároveň strukturu mého příspěvku:

- *Považují obyvatelé sídliště Máj (nebo jeho část) za romské?*
- *Odlišuje se vnímání sídliště z hlediska přítomnosti romského obyvatelstva obyvateli vně a mimo sídliště?*
- *Odlišuje se vnímání sídliště z hlediska přítomnosti romského obyvatelstva romskými a obyvateli majoritní populace?*
- *Co je určujícím prvkem pro vnímání (části) sídliště jako etnicky homogenního?*

Sídliště Máj očima romských rezidentů aneb „Volfvka je naše“

Všichni oslovení Romové žijící na sídlišti Máj vykazovali sebeidentifikaci s prostorem sídliště a zároveň se vymezovali vůči Romům žijícím mimo sídliště, které nazývali „těmi z města“. Lokalitu dále nevnímali jako sociálně vyloučenou, ve smyslu kumulace sociálních problémů: „... že taky Volfvka není žádnou sociálně vyloučenou lokalitou. Je to normální sídliště, kde žijí mezi sebou Romové a Češi.“ (M, 42 let)

Považovali se ve srovnání s „Romy z města“ za lépe postavené. To odůvodňovali v podstatě dvěma faktory, jednak přítomností elit na sídlišti:

„Na Máji žijou lepší rodiny. Podnikatelé a tak. Ty ve městě nejsou...“ (M, 30 let);

a dále pak kvalitou bydlení podpořenou výčtem materiálního bohatství:

„Kdybys viděla ty byty, každý má plazmovku, se-dačky drahý, kuchyně... Jestli jsi byla na Škodovce (sociálně vyloučená lokalita na periferii města), tak jsi sama viděla, jak to vypadá jinde u cikánů.“ (Ž, 25)

V odpovědích se vyskytovalo srovnávání, především pak s Romy žijícími v ostatních vyloučených lokalitách města, které byly stejné jako obyvatelstvo považováno za výrazně horší.

Sídliště Máj nikdo z respondentů nevnímal a priori jako romské, za romskou byla považována pouze ulice V. Volfa, přičemž toto vnímání utváří zde žijící početná většina romského obyvatelstva (tabulka 1):

„V. Volfa je romská, protože tam bydlí hodně cigáni a málo Češi.“ (Ž, 15 let)

„Naše (romské) je to všude, kde jsme víc než Češi.“ (Ž 16 let)

„Volfovou to začíná a končí. Možná ještě Chocholy. Je to podle toho, kde je Romů většina.“ (M, 32 let)

V otázce soužití Romů a příslušníků majoritní populace jsem získala rozdílné odpovědi v oscilaci mezi extrémně pozitivními (N = 2) a extrémně negativními (N = 3), většina (N = 10) respondentů (tabulka 2) odpovídala, že záleží na konkrétních osobách, tedy aktérech vystupujících v různých rovinách soužití.

Specifikum, které jsem zde zaznamenala, je v tom, že se jeví být příslušník majoritní populace jako stálý obyvatel lokality tolerován více než příslušník majoritní populace odjinud:

„Češi, co žijou na Volfovce, buď se s nima kamarádíme, nebo jim nadáváme a co sou starý jak já, zbijem. Musí tam ale bydlet, ne být u někoho na návštěvě. Vždycky se ptám, jestli tam bydlí. Češi, co tam bydlí, jsou dobrý...“ (M, 21 let)

Podobně jsou některými respondenty (N = 4) vnímáni Romové, kteří trvale žijí mimo lokalitu: „Když se přistěhují nějakí cigáni, záleží na tom, jestli je to rodina. Když ne, je jedno, jestli jsou to cigáni nebo Češi...“ (Ž, 34 let)

Běžnější ale byla reflexe romských rezidentů i nerezidentů na základě příbuzenských vztahů (N = 5). Všichni respondenti zároveň měli na sídlišti některé příbuzné, které někdy uváděli i jako primární důvod přistěhování se do lokality a setrvání zde.

Vnímání heterogenity romského obyvatelstva sídliště bylo potvrzené též vyjádřením několika respondentů (N = 7), že pokud jsou na sídlišti skutečně problémy, pak s ostatními romskými rodinami, nikoli s „Čechy“.

Sídliště Máj očima neromských rezidentů

Rovněž všichni příslušníci majoritní populace – rezidenti vnímali jako „romskou“ v rámci prostoru sídliště pouze ulice V. Volfa. Shodovali se též na tom, že etnické pojetí ulice tvoří zde přítomná početní převaha Romů, která se, dle ná-

zoru respondentů, následně manifestuje i výraznějšími projevy jejich kulturních specifik:

„Ve Volfovce ... v létě tam je slyšet dlouho do noci zpěv a smích, odpadky se velmi často povalují všude a pokřikování z oken v romštině se nese celým sídlištěm.“ (Ž, 38 let)

Ulice je také neromskými obyvateli sídliště přezdívaná „ghetto“, což můžeme vnímat jako veřejný ekvivalent sociálně vyloučené lokality (Kajanová, 2009). S tím souvisí také vnímání obyvatelstva lokality jako „sociálních případů“, a to bez ohledu na jejich etnicitu. Příslušníci majoritní populace žijící v ulici V. Volfa pak jsou popisováni jako narkomani, kriminální živly nebo natolik sociálně slabí, že nemají kapitál lokalitu opustit.

Příslušníci majoritní populace nikterak nerefletovali heterogenitu Romů ve V. Volfa. V odpovědích respondentů se objevovala domněnka segregace bohatších a „lepší“ Romů do okolních ulic nebo mimo sídliště:

„... ve Volfovce žijou jen socky, ti lepší cikáni bydlí na Bendovce, nebo Chocholy...“ (Ž, 28 let)

„... to je velké rozdí. Ti cikáni, co bydlí mimo Volfovku, jsou docela v klidu. Mám tam i jednoho kamaráda, ale to je Frýdovka, že jo.“ (M, 40 let)

Příslušníci majoritní populace používali stejně jako romští rezidenti jednoznačné vymezení prostoru „náš“ a „jejich“ ve smyslu fyzického vymezení prostoru – tzn. V. Volfa a okolní ulice, kde můžeme ale předpokládat, že toto se opíralo o vymezení etnicity (protože V. Volfa je romská). Prostor ulice V. Volfa byl spojen s negativními asociacemi zahrnujícími prvek násilí:

„Do Volfovky nechodím, tam jsou jen oni, bojím se tam.“ (Ž, 21 let)

„Potmě jít do Volfovky je sebevražda. Jinak jsou ulice, kde je skoro nepotkáte...“ (M, 25 let)

Respondenti také reflektovali zvýšenou míru rizikového chování, kriminality a nepořádku, v lokalitě. Zachytila jsem též urbánní mýty týkající se Romů ve V. Volfa. Jeden respondent přiznal osobní negativní zkušenost s Romy (slovní napadení), ostatní prezentovali zkušenost „známého známých“, o níž opírali své obavy z napadení.

Vztahy Romů a příslušníků majoritní populace na sídlišti Máj byly neromskými rezidenty vnímány jako negativní, pouze dva respondenti

je označili za neutrální. Důvody respondenti vymezovali externě – nepřizpůsobivost romského obyvatelstva, jejich odlišné kulturní návyky. Oba respondenti, příslušníci majoritní populace, žijící přímo v ulici V. Volfa uvedli, že s Romy vycházejí špatně, především kvůli nadměrnému hluku a nepořádku ve společných prostorech a rovněž proto, „že mají špatný vliv na jejich děti“ (učí je mluvit sprostě, kouřit, pít). Souhrn výsledků týkajících se hodnocení soužití u Romů i příslušníků majoritní populace uvádím pro lepší přehlednost v tabulce 2.

Sídlště Máj očima (ne)romských nerezidentů

V perspektivě nerezidentů bylo jako romské vnímáno celé sídlště Máj, s akcentem na ulici V. Volfa. Asociace k sídlšti byly v duchu zvýšené míry kriminality a koncentrace rizikového chování. Obyvatelé sídlště byli vnímáni jako sociálně slabší. Někteří repondenti (N = 6) dokonce označovali lokalitu jako „nejhorší“ ve městě. V odpovědích přitom nebyl zásadnější rozdíl v etnicitě respondentů. Romští respondenti ale akcentovali sociální problémy v lokalitě především z pohledu užívání ilegálních drog:

„Cikáni na Máji všichni fetujou. A pak kradou, aby měli na fet. Vůbec divný lidi tam žijou. Nebavím se s nima.“ (M, 19 let)

DISKUSE

Výsledky výzkumu, jakkoli se neodvažují je generalizovat, přinesly informace o rozdílném pojetí etnického charakteru sídlště Máj u rezidentů a nerezidentů, a naopak shodné na základě etnicity obou těchto dvou skupin (jinými slovy, jako by v tomto případě vymezení prostoru nezáviselo na etnicitě, ale na ne/rezidenci). Zatímco rezidenti si uvědomují, že sídlště není etnicky homogenní a romské obyvatelstvo se koncentruje především v ulici V. Volfa, kde tvoří etnickou početní převahu, nerezidentům splývá sídlště v jeden celek a přítomnost většího počtu romských obyvatel⁶ přináší pojetí sídlště jako romského. Výsledky shrnuji pro lepší přehlednost do tabulky 1. Otázkou zůstává, nakolik se na pojetí nerezidentů podílí mediální prezentace sídlště Máj jako romského. Mediální vliv na konstrukci sociálně vyloučených (romských) lokalit popisují např. Radostný a Růžička (2006), přičemž právě etnicita zde hraje významnou roli.

Tabulka 1 Souhlasnost souboru s hlavními tezemi výzkumu

Výrok	Rezidenti		Nerezidenti	
	Romové	Příslušníci majority	Romové	Příslušníci majority
heterogenita romského obyvatelstva	7	0	nezjišťováno	nezjišťováno
vnímání sociální vyloučenosti lokality	0	10	10	10
vnímání celku sídlště jako romského	0	0	10	10

Dotaz na soužití Romů a příslušníků majoritní populace (tab. 2) na sídlšti již přináší diferencovanější odpovědi. Objevuje se zde několik faktorů, které mohou determinovat subjektivní vnímání problémů v soužití obou skupin⁷. Lze identifikovat vlivy osobních transetnických vztahů (ne všichni Romové jsou stejní), osobní pozitivní nebo negativní zkušenosti, vlivy veřejného

diskurzu (známá známé povídala) a délky soužití (méně tolerováni jsou ti, kteří sdílejí prostor sídlště pouze dočasně).

Společné soužití hodnotili pozitivněji romští rezidenti a tito zároveň tvořili jedinou skupinu respondentů, která nezmiňovala lokalitu jako problematickou a (potencionálně) nebezpečnou.

Tabulka 2 Hodnocení soužití romských rezidentů a příslušníků majoritní populace

	Pozitivní	Neutrální	Negativní	N
Romové	2	10	3	15
Příslušníci majority	0	2	8	10
Celkem	2	12	11	25

ZÁVĚR

Rezidenti a nerezidenti se stejně jako Romové a příslušníci majoritní populace jednoznačně vymezovali jako in/out group (Homans, 1974) právě na základě sdíleného prostoru. Především Romové-rezidenti upozorňovali na své výlučné postavení v rámci romských komunit ve městě, vůči nimž se vymezovali jako „lepší“ (žužo), hierarchicky výše stratifikovaní (Davidová, 2005). Příslušníci majoritní populace žijící dlouhodobě přímo v ulici V. Volfa jako by splývali ve veřejném a mediálním diskurzu s Romy. Je zde namístě klást si otázku, zda je tak činěno pouze s ohledem na prostorové vymezení, zda jsou v pozici minority neviditelnou skupinou či lze hovořit ještě o dalších determinantách. Zároveň je nutno vzít v úvahu fakt, že i názory samotných respondentů mohou být ovlivněny etnickými stereotypy a mediálními prezentacemi „druhé strany“. Ačkoli jsem popisovanou lokalitu pozorovala v období čtyř let, nezaznamenala jsem nějaké výraznější změny ve vnímání a vzájemných vztazích jejích obyvatel. Vysvětluji si to tím, že v daném období nedošlo k žádnému výraznějšímu zásahu zvenčí či sociální změně. Koncem mého pozorování město posílilo přítomnost policejních složek na sídlišti, pochůzkáře bylo možno každodenně spatřit v ulicích. Zda tento akt přinesl nějakou změnu ve vzájemných vztazích obyvatel Máje, mi není známo.

Vysvětlivky

1. Pojetí exkludovanosti lokality se věnuji dále.
2. Sociální determinanty zdraví vybraných romských komunit (Kajanová, 2009).
3. Pro zkrácení používám dále v textu výraz „Analýza“.
4. Byt 4+1 v ulici V. Volfa ke dni, kdy vznikl tento příspěvek, bylo možno prostřednictvím realitní kanceláře pořídit za 830 tisíc, kdežto byty na jiných sídlišťích ve městě srovnatelné velikostně se pohybovaly kolem 1,5 milionu Kč.
5. Romskou národnost při posledním SLDB (2001) uvedl údajně pouze jeden respondent.
6. V Českých Budějovicích žije dle odhadů 2 500 Romů, z toho nadpoloviční většina právě na sídlišti Máj (Urban, Kajanová, 2009).
7. Obdobnou otázkou se ve své knize zabývá i Davidová a kol. (2010).

LITERATURA

1. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (2006). Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. [cit. 19. 4. 2010]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romských_lokalit.pdf
2. Davidová E (2005). Romano drom – Cesty Romů 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc: Univerzita Palackého, 273 s.
3. Davidová E a kol. (2010). Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. 1. vydání. Praha: Triton, 256 p.
4. de Swaan A (1988). In Care of State. Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era. Cambridge: Polity Press, 340 p.
5. Homans GC (1974). Social Behavior: Its Elementary Forms, Rev. Ed. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 388 p.
6. iDNES (2007). Největší hrůza Jihočeského kraje? Sídlíště Máj. 17. září 2007 [online]. [cit. 11. 3. 2011]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/nejvetisi-hruza-jihoceskeho-kraje-sidliste-maj-f4b/domaci.asp?c=A070917_100917_domaci_itu
7. Kajanová A (2009). Sociální determinanty zdraví vybraných romských komunit. České Budějovice: ZSF JU, Disertační práce.
8. Littlewood P, Herkommer S (2000). Indetifying Social Exclusion. Some Problems of Meaning. In: Littlewood, Paul (ed.). Social Exclusion in Europe: Problems and paradigm. Aldershot: Ashgate, p. 1–22.
9. Radostný L, Růžička M (2006). Terénní výzkum v hyperrealitě. Poznámky k mediální konstrukci sociálně vyloučené lokality. In: Hirt T, Jakoubek M. „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň, p. 136–155.
10. Sýkora L (2010). Rezidenční segregace. Praha: UK, Přírodovědecká fakulta, centrum pro výzkum měst a regionů, 72 p.
11. Urban D, Kajanová A (2009). Social work in socially excluded areas aimed at the practical prevention of social pathology – České Budějovice. Sociální práce/ Sociální práce, 9/2: 62–68.

Alena Kajanová, Dagmar Dvořáčková
ali.kajanova@email.cz